

A HADITÉRKÉPEK HISTÓRIÁJA

Fejezetek a térképészet és a katonaföldrajz történetéből

(Zrinyi Katonai Kiadó, Budapest, 1979. 270 o., 17 színes tábla)

A szerzőpáros munkáját — a térképek iránt érdeklődők körében — nagy várakozás előzte meg. A korábbi hasonló témájú kiadványok sikereit biztató jelként értékelhette a Zrinyi Katonai Kiadó is akkor, amikor úgy döntött, hogy a térképezés katonai vonatkozásait közreadja, hiszen régen várt kiadványról van szó, amely jelentős szerepet tölthet be az ismeretterjesztésben és a honvédelmi nevelésben egyaránt.

A térképek varázsa című előszó utolsó bekezdése leszögezi: „A szerzők egyik legnehezebb feladata az volt, hogy az óriási anyagból — az adott terjedelem korlátai között — a legérdekesebbet nyújtsák át az olvasóknak.” Az Utolsó egyik mondatában viszont már ezt olvashatjuk: „Az adatok beszerzésében néha a feldolgozhatatlanul nagy tömeg, máskor meg éppen az elérhetetlenség okozott gondot.”

A szerzők mondanivalójukat számos szöveg közti ábrával és térképrészlettel, a könyv utolsó lapjait pedig tizenhét — amint írják — „színes táblával” gazdagítják. A csaknem háromszáz oldalt kitevő ismertetés bepillantást nyújt a térképtörténet rejtelmeibe a görögök és rómaiak térképeitől a napjainkban egyre többször emlegetett úrfelvételekig. A művelődéstörténet, a kultúrhistoria külön fejezete a műszertörténet és a térképészmérnök-képzés. A katonai terminológiában régen ismert megfogalmazás — a katonaföldrajz — is bizonyára sok új ismerettel gazdagítja mindazokat, akik tanulmányaik során csak természet- és gazdaságföldrajzzal ismerkedhettek.

Különösen századunk második felében megkülönböztetett érdeklődés kíséri a térképtörténeti feldolgozásokat, valamint a régi térképek hasonló kiadásait. Felismerték a kutatók, de a monográfiaírók is, hogy múltunk alapos tanulmányozásánál, értékelésénél elengedhetetlenül szükséges a régi térképek forrásadatainak felhasználása. Bár a szerzők ilyen irányú figyelemfelkeltéssel alig foglalkoznak, mégis kihangsúlyozandó, hogy a részletes, nagy méretarányú térképek történelmi értékét hasznosságukon keresztül is vizsgáljuk.

A szerzők sokirányú feldolgozásában terjedelemben a legnagyobb teret kapta „A térképészet fejlődése a XIX. század közepétől az első világháború kitöréséig”

c. fejezet. Ide kívánczok néhány módosítás: a második katonai felvétel méretaránya helyesen: 1:28 800. Ugyanitt arról ír a szerző, hogy császári rendeletre abbahagyták a második katonai felvétel méréseit, holott az ország területét fedő *valamennyi* szelvény megtalálható a Hadtörténelmi Térképtár gyűjteményében. Itt említem meg, hogy az olvasó több esetben találkozik ismétlődéssel, ami a két szerző szövegének átfedéséből adódik, és sajnálatosan elkerülte a lektorok és a szerkesztő figyelmét. Így pl. 50 oldallal előbb ugyanezen kérdés tárgyalása olvasható olyan elírással, hogy 1862-ben (!) abbahagyták a háromszögelési munkálatoikat, mert a méterrendszer bevezetésével (!) kapcsolatos fokmérések új, egységes, egész Európára kiterjedő szabványosított mérőeljárásokat írtak elő. (N. B. a franciák 1875-ben készítették el az etalonokat.) Ugyanitt olvasható, hogy 1820—26 között szünetelt a felméri munka. A Hadtörténelmi Térképtár gyűjteményében 65 térképszelvény található (13 650 km² területről), amelyek felmérése a fenti időben történt. Nem lenne helyes, ha elhallgatnánk, hogy a kérdés tárgyalásánál bemutatott térképészlet több évtizeddel később készült és méretaránya 1:144 000, így a második katonai felmérés térképeként való bemutatása félrevezető.

Az első katonai felmérés képi bemutatásánál hasonló tévedéssel találkozunk. Mint a szerző írja: „... ismerték a szintvonalakkal történő ábrázolást.” A térképészletek alatt az alábbi felirat olvasható: szintvonalak, csikozás, szintörlés az első katonai felvételen. Nyilvánvaló, hogy egy szintvonalas térkép elkészítéséhez nagyszámú magasságmérésre van szükség — márpedig akkor ilyen mérést nem végeztek —, és a több mint ezer térképszelvényen egyetlen ilyen adat sem található. Szintvonalas térképét hazánk területéről csak közel 100 év múltán készítették, szintörléses *katonai térképét* pedig a jelen századforduló előtt, csak kíséreltként. Így a bemutatott három ábrából egyedül a csikozásos elfogadható. Egy oldallal hátrább viszont azt írja a szerző, hogy a szintvonalakkal történő ábrázolást már a XVIII. században ismerték, noha nem magassági, hanem mélységi viszonyok kifejezésére.

Az 1700-as évek első felében — a

magyar térképezés terén — jelentős szerepet töltött be Mikoviny Sámuel. Munkásságának — tartalmában és terjedelmében — a jóemlékű Bendefy László állított méltó emléket az MTA gondozásában 1976-ban megjelent kiadványával, amelyet 24 hasonló kiadású Mikoviny-térkép gazdagít. Sajnos a fejezet írója ezt nem ismeri, hiszen „méltatásának” utolsó bekezdése így szól: „A Mikovinyról szóló legterjedelmesebb, gazdagon illusztrált munka Ph. Dr. Ján Purgina tollából Samuel Mikovini címmel jelent meg. (Pozsony, 1958).” Purgina feldolgozásában tagadja Mikoviny magyar voltát, nevét „y” helyett „i”-vel írja, annak ellenére, hogy a térképeken mindig Mikoviny aláírás olvasható. A mindkét kiadványt ismerők véleménye bizonyára nem azonos a fejezet állításával.

Bizonyára Amerika felfedezésének jelentősége lebegett a szerző előtt akkor is, amikor Kolumbusz Kristófról így ír: „... azt bizonyossággal állíthatjuk, hogy a kartográfia történetében *senki sem írta be olyan mélyen a nevét, mint Ó.*” Ez az álláspont mindenképpen túlzó: tekintetjük Kolumbuszt kutatóknak, felfedezőnek, bátornak, hősnak, de a kartográfia „leg”-jének semmiképpen.

Nehéz lenne kategorikusan határt szabni az egyes fejezetek terjedelmének, de néhány esetben indokolatlan aránytalanságok tapasztalhatók. Kanitz Fülöp és Tóth Ágoston munkásságának méltatása esetében például 3:1 az arány annak a Tóthnak a kárára, aki korában a legtöbbet tette a katonai és polgári térképezés ügyében. Tudnivaló, hogy Kanitz Fülöp Felix német műtörténész és etnográfus, Tóth pedig a 48-as szabadságharc honvédeztudósa, az OHB által felállított Térképészeti Osztály vezetője és Bem adjutánsa volt, akinek Sopronban levő sírját a hálás térképésztudók — koordinátáinak meghatározásával — bekapcsolták a soproni városi háromszögelési hálózatba.

Gazdagítja a szerzők feldolgozását, hogy a forrásanyag jegyzetként is feltűntetésre kerül. Hasznossága persze csak akkor mérhető, ha a kikeresett irodalom további ismereteket ad. „Az első katonai felvétel és kora” c. fejezet egyik lábfejezete például ismert szövegre hivatkozott. A hivatkozott helyen egy szó sem olvasható az idézetből, mert ott a szerző által említett könyvnek csak egy recenziója található Rédey István tollából. A könyvben nem ez az egyetlen pontatlan hivatkozás.

Bizonyára nagy érdeklődéssel olvassák majd, főként a fiatalok, „Az iránytű és az iránytűtérképek” c. fejezetet, melynek néhány mondata, sajnálatosan, kételyeket

támaszt. Így pl.: „A terepen a térkép tájolására is felhasználják”. Másol: „A bányászatban, az erdészetben — bár kisebb jelentőséggel — ma is használják”. Két oldallal hátrább: „Az iránytű a bányákban, a barlangokban *felbecsülhetetlen értékű tájékozódási eszköz*”.

Lipszky János térképező munkája — kalandos pályafutása miatt — eléggé vitatható. Lipszky katonai beosztása nem engedte meg, hogy a készülő térkép munkálatait, melynek elkészítése rendkívül munkaigényes volt, egyedül végezze. Talán még a szervezési munkák egy részét is másra ruházta. A sok-sok eddig tisztázott kérdést a fejezet szerzőjének sikerült alaposan összekeverni. Nézzük a könyvbéli leírást:

„Készülő térképeinek vázlatát 1799-ben a helytartónács útján azzal küldette meg a megyéknek, hogy adatait ellenőrizzék.” Néhány bekezdéssel hátrább így ír a szerző: „Az első kész lap 1794-ben került ki a nyomdából, a további lapok négyhónaponként követték egymást.” Hogy történhetett ez, hiszen 1799-ben még csak vázlati voltak, amint azt fentebb idéztem? Majd így folytatja a szerző: „Már-már úgy tűnt, hogy mind a kilenc lap akadálytalanul megjelenik, amikor 1805-ben a franciák ellen háború kezdődött. Lipszky ezredével a franciák felé masírozott.”

Ha valóban megjelent 1794-ben az első lap, majd azt négyhónaponként követően nem egészen három év alatt a többi nyolc, akkor az 1805-ös háború mit akadályozott meg, és akkor miért volt szükség az alábbiakra: „Az 1803. év alapján a közölhetőség, illetve a nyomdai sokszorosítás engedélyezéséért a helytartónácshoz, illetve a királyhoz felterjesztette” tervezett térképét?

A Lipszky-féle térkép tartalmában és kivitelében egyaránt még napjainkban is elismerésre, csodálatra méltó, kár, hogy ilyen ellentmondó leírással került bemutatásra.

Megtévesztő lehet a „Légifelvétel az első világháborúból” aláírással bemutatott ábra is, mindazoknak, akik légifényképét még nem láttak, de olvasták, hogy azokat névrajzzal és kiegészítő jelekkel látják el. Az itt bemutatásra került részlet egy 1927-es kiadványból átvett *térkép és nem légifénykép*.

Korunk információrobbanása olyan mennyiségű ismeret birtokába juttatja az olvasókat, amelyek széleskörű tájékozottságot biztosítanak. Így hihetetlennek tűnik még a szakterülettől távol levőknek is az alábbi megfogalmazás: ... az úrrakétákról, úrhajókról és a mesterséges bolygókról készített felvételek ... jelenleg még nem alkalmasak térképek

készítésére". Ennek ellenkezőjéről minden újságolvasó meggyőződhetett a napilapok, folyóiratok egyre részletesebb leírásaiból. A műhold-felvételek hasznosításáról 1976-ban hazánkban megjelent egyetemi tankönyvben ezt olvashatjuk: "... az 50 000-es és ennél nagyobb méretarányszámú térképezésre teljes értékűek". Nem titok ma már, hogy a műhold-felvételek lehetővé tették egy újnak mondható eljárást, az „évszaktérképezést” is. Bátran fogalmazhatunk úgy, hogy a műhold-felvételek térképi értéke — a szerző állításával szemben — felbecsülhetetlen. Ha figyelemmel kísérijük azt az 1971-es szovjet felmérést, mely szerint a Föld felszínének csupán 50%-áról vannak 1:25 000 méretarányú és csupán 80%-áról 1:1 000 000 méretarányú térképek, egyértelmű a műhold-felvételek szükségessége és értéke. A műhold-felvételek sokirányú felhasználhatóságát bizonyítja a földtani kutatásokban betöltött szerepük is, melyekre minden földi felmérésnél inkább alkalmasak.

Elgondolkodásra kényszerít azon megállapítás is, hogy a szovjet felderítő repülőgépek a Nagy Honvédő Háború éveiben

15 millió négyzetkilométernyi területet fényképeztek le 1:4 000, illetve 1:15 000 méretarányban. (Ez az adat 50%-kal meghaladja Európa 10 498 000 km²-t kitevő területét!)

A térképek iránti széles körű érdeklődés parancsolólag szabja meg a témakör kutatóinak, feldolgozóinak feladatát, az olvasók tudásszomjának kielégítését. A könyvben közölt lexikális adatok azonban számos esetben tévesek: Tóth Á. életét pl. 9 évvel rövidíti meg a szerző, Kánitz születési dátumát csaknem egy évtizeddel változtatja meg stb.

Sajnálatosan sok utalás található a bécsi hadilevélárt, a pannonhalmi apátság, de még a londoni korszakmúzeum fellelhető térképeire is, és annál kevesebb a hazai térképtárakra, pedig a könyvben említett térképek, vagy azok másolatainak igen jelentős száraléka, hazai térképtárakban is fellelhetők.

Csak dicsérni lehet az ilyen témájú könyvek megjelenetését, sajnálatos ugyanakkor, hogy az ismertetett könyv értékét csökkentik a benne fellelhető hibák, tévedések, elírások.

Csendes László

THEODOR KÖRNER

AUF VORPOSTEN. AUSGEWÄHLTE SCHRIFTEN 1928—1938*

(Europa Verlag, Wien, 1977. 300 o.)

Theodor Körner a modern Ausztria, a második Osztrák Köztársaság kiemelkedő politikusai közé tartozik. Hosszú katonai és politikai pályafutása a második világháború után újjászülető semleges Ausztria köztársasági elnöki székében fejeződött be. Az osztrák államszerződés megkötését (1955) egy évvel élte túl s nemcsak az osztrák nép, hanem Európa haladó közvéleményének megbecsülése is elismerésként utolsó útjára azt az embert, aki az Osztrák—Magyar Monarchia Isonzo-hadseregének vezérkari főnökéből — nehéz küzdelmes esztendőik harcai és belső vívódások után — az osztrák munkásmozgalom egyik harcosa, a hitleri Németország elszánt ellenfele és a Szovjetunió nagy barátja lett s a háborús megvárási időszakból és pusztulásból lassan feléledő új Ausztria élére állt.

Körner nemcsak haladó politikusként, az ausztro-marxizmus elismert személyi-

ségeként emelkedett ki kortársai közül, hanem hadtudományi, hadművészettörténeti teoretikusként is figyelemre méltó alkotott.

Írásai két nagy csoportra oszthatók. Első csoportba azok az írások tartoznak, amelyeket 1928—1932 között alkotott, s amelyekben a 19. és 20. századi forradalmak, osztályharcok katonapolitikai, hadművészettörténeti elemzését adta. Megjelenésüket az osztrák szociáldemokrata párt katonai szövetségének (az ún. katonaszakszervezetnek) „Der freie Soldat” c. lapja biztosította: írásai az említett lap „Vorposten” (Órhelyen) c. mellékletének anyagát képezték, a szerző ama nem is titkolt szándékával, hogy a szociáldemokrata fegyveres gárdákat a szervezkedő reakció és fasizmus ellen felvértezzék. A kérdéses témakör egyes cikkeit a Schutzbund hasonló nevű lapja is átvette, sőt a németországi „Reichsbanner” c. lap is számosat megjelentetett közülük.

Az írások másik csoportját a Clausewitz-cel kapcsolatos tanulmányok képezik, amelyeket szerző 1938 nyarán alko-

* Th. Körner: Órhelyen. Válogatott írások 1928—1938. Szerkesztette és magyarázó jegyzetekkel ellátta Duczynska Iona.